

הרמב"ן הק' עם ביאור מעשה השב

נערך מתוך השיעורים בספרה"ק רמב"ן,
הנמסרים מדי שבת בשבתו

פרשת יתרו

שנת תשפ"ד

וַיִּשְׁמַע יִתְרוֹ כִּהְיָן מִדִּין חֲתָן מֹשֶׁה וְגו' (פרק יח פסוק א)

... וכש'אמר ויספר משה לחותנו את כל אשר עשה ה' לפרעה ולמצרים על אדות ישראל את כל הנסות אשר נאלצתם בדרך (פסוק ח), ואמר יתרו מזה עתה ידעתי כי גדול ה' (פסוק יא), למה לא ספר לו מעמד הר סיני, וממנו יודע כי השם אמר ותורתו אמת ואין עוד מלבדו וכו'... ואולי נאמר ששמע יתרו באלו מיד כי הוליא ה' את ישראל ממצרים, וכפי מאלו והגיע אל משה אחרי היותו חונה בהר סיני אחר מתן תורה. ולא סופר שהזכיר לו ענין המעמד ההוא, כי הדבר עוולנו קרוב ועודם שם, וכידוע כי סופר לו:

מעשה חשב

^א פירוש, שלכן לא נזכר שסיפר משה ליתרו על מתן תורה, על אף שבוודאי סיפר לו מעמד הר סיני. הטעם כי הדבר עוולנו קרוב ועומד שם, ובידוע כי סיפר לו, ולכן לא הוצרך הכתוב להזכירו. ונראה להביא סמוכין לדברי רבינו שאמר 'הדבר עוולנו קרוב ועודם שם', מדברי רש"י בגמרא (תענית כא: ד"ה אל מול החר ההוא) דלא נסתלקה השכינה עד לוחות האחרונות שנתנו ביום הכפורים. ולפי"ז כשהגיע יתרו להר סיני עדיין שמע את הקולות ואת הלפידים, ועדיין היה המשך של מעמד הר סיני.

*

וַיִּשְׁמַע יִתְרוֹ כִּהְיָן מִדִּין חֲתָן מֹשֶׁה וְגו' אֶת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם: (שם)

למשה ולישראל עמו". הנפלאות שעשה למשה, שעשה עמו חסד וטובה שיבא אל פרעה תמיד ולא יפחד ממנו ויביא עליו המכות עד שיאלצו ממצרים הוא והעם עמו, והוא כמלך עליהם. ורבי אברהם אבן עזרא, למשה ולישראל, בעבור משה וישראל, והטעם על המכות וטוביעת פרעה. וכן נראה מדעת רבותינו שאמרו (במכילתא כאו) שקול משה וישראל וישראל כמשה:

מעשה חשב

^א רש"י מבאר הכתוב כדלהלן: 'כל אשר עשה אלקים למשה ולישראל עמו' – היינו ירידת המן, הבאר, ומלחמת עמלק. (מה שאירע לישראל אחרי שיצאו ממצרים). והמשך הכתוב, 'כי הוציא ה' את ישראל ממצרים' – הוא ענין בפני עצמו, שכמו"כ שמע הנס הגדול מכולן שהוציא הקב"ה את ישראל ממצרים. וכאילו היה כתוב 'וכי הוציא בוא"ו החיבור (מורה):

והנה רבינו אינו מפרש כרש"י. ואפ"ל טעם הדבר, דפשוטו של מקרא משמע שכל הכתוב מיירי מענין אחד מהנסים של יציאת מצרים. כמו שכתוב 'כי הוציא ה' את ישראל ממצרים'.

^ב רבינו מפרש כוונת הכתוב 'אשר עשה אלקים למשה', הכוונה על הנסים והנפלאות 'שעשה' הקב"ה למשה רבינו. והיינו שיכול היה להכנס לפרעה ללא מורא, ולא פחד ממנו כלל והוא כמלך עליהם. ועי"ז היה יכול להוציא את ישראל ממצרים. ולפי זה כל הכתוב מיירי מענין אחד, של הנסים של יציאת מצרים. וכן א"ש למה הזכיר הכתוב את משה בפני עצמו. שהיה זה נס מיוחד למשה. משא"כ לפירוש רש"י צ"ב למה נקט משה בפני עצמו, לכן הביא דרשת חז"ל 'ששקול משה כנגד ישראל'.

^ג האבן עזרא סובר כדעת רבינו שכל הכתוב מיירי מהנס של יציאת מצרים, אמנם מפרש 'אשר עשה אלקים למשה ולישראל', הכוונה 'בעבור' משה וישראל. דהיינו ששמע כל המכות שעשה אלקים לפרעה במצרים 'בשביל' משה וישראל. ועי"ז הוציאם ממצרים. ולפי"ז אין כוונת הכתוב על נס מיוחד עבור משה. ועי"כ רבינו שכן משמע מחז"ל מכיון שדרשו 'ששקול משה כישראל'.

ואפשר לומר שלכן לא למד רבינו כפי האבן עזרא, דלפי דבריו היה צריך לכתוב אשר עשה אלקים לפרעה ולמצרים, עבור משה וישראל. ואפשר להוסיף לבאר שרבינו לשיטתו למה שביאר הכתוב (שמות יא א) 'ויתן ה' את חן העם בעיני מצרים' הכוונה שהקב"ה נתן מתנה למשה רבינו של נשיאת חן, ונשא חן בעיני המצרים. שבמקום שישנאו אותו בשביל המכות, הוסיפו להם חן בעיני עבדי פרעה, ועי"ז יכול היה להוציא את ישראל ממצרים. וזה כוונת הכתוב 'אשר עשה' אלקים למשה, נס הזה של נשיאת חן.

*

וַיִּצֵא מֹשֶׁה לְקִרְאֵת חֲתָנוּ וַיִּשְׁתַּחוּ וַיִּשָּׂק לֹא וַיִּשְׁאַלֵּוּ אִישׁ לְרַעְהוּ לְשָׁלוֹם וַיָּבֵאוּ הָאֱהָלָה: (פרק יח פסוק ז)

רש"י

וישתחו וישק לו. אינו יודע מי השתחוה למי, כשהוא אומר איש לרעהו, מי הקרוי איש, זה משה, שנאמר והאיש משה (מכילתא דסא):

מעשה חשב

^א דעת רש"י שכל הפסוק מיירי ממה, שהוא יצא לקראת חותנו, והוא השתחוה לו, והוא ישק לו והוא שאל בשלומו של יתרו.

והנה עה"כ (בראשית מו כט) וַיֵּאסֹר יוֹסֵף אֶת מִרְכַּבְתּוֹ וְיַעַל לְקִרְאֵת יִשְׂרָאֵל אֲבִיו גִּשְׁנָה וַיֵּרָא אֵלָיו וַיִּפֹּל עַל צַוְאָרָיו וַיִּבֶךְ עַל צַוְאָרָיו עוֹד, מפרש רש"י שיוסף נפל על צוואריו של אביו ויבך, אמנם דעת רבינו שיעקב נפל על צוואריו של יוסף וכלשונו 'כי איננו דרך כבוד שיפול יוסף על צווארי אביו'. וכן מפרש רבינו (שמות פ"ה פסוק כז) וַיֵּאמֶר ה' אֵל אֲהָרֹן לֵךְ לְקִרְאֵת מֹשֶׁה הַמַּדְבָּרָה וַיֵּלֶךְ וַיִּפְגְּשֵׁהוּ בַּהַר הָאֱלֵקִים וַיִּשָּׂק בּוֹ, מפרש רבינו 'אהרן נשק למשה, כי משה הענו נהג כבוד באחיו הגדול, ולכן לא אמר וישקו איש לאחיו'.

ואולי אפשר לומר לפי דעת רבינו לעיל כי משה העניו נהג כבוד באחיו הגדול, ולכן לא נשקו, וכן יוסף לא נפל אל אביו שאינו דרך כבוד, אפשר שיפרש נמי הכא וישיק לו שיתרו נשק למשה.

אמנם לפי זה לכאורה צ"ע שהרי תחילת הפסוק מיירי ממש כמו שנאמר ויצא משה לקראת חותנו, והמשך הכתוב וישיק לו מיירי מיתרו, א"כ היה צריך לכתוב וישיק יתרו, אפשר ליישב כמו שכתב רבינו (חיי טרה פרק כ פסוק לב) ויבא האיש הביתה ויפתח הגמלים ויתן תבן ומספוא לגמלים ומים לרחוץ רגליו וגו', ומפרש רבינו שם שתחילת הכתוב ויבא האיש הביתה, הכוונה על אליעזר, ואילו המשך הכתוב ויפתח הגמלים מוסב על לבן, וכן ויתן להם תבן וגו' קאי על לבן, ולא נזכר בקרא שמו של לבן, והביא שם עוד כתובים שמוצאים כן. וא"כ שפיר אפשר לפרש גם כאן שתחילת הכתוב מוסב על משה, והמשך הכתוב מוסב על יתרו.

*

וַיִּקַּח יִתְרוֹ חֹתֵן מֹשֶׁה עִלְיָהּ וּזְבָחִים לְאֱלֹקִים וַיָּבֵא אֶהָרִין וְכֹל זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאכֹל לֶחֶם עִם חֹתֵן מֹשֶׁה לְפָנֵי הָאֱלֹקִים: (פרק יח פסוק יב)

ויקח יתרו חתן משה עולה וזבחים לאלהים. היה כל זה טרם בואם אל הר סיני. גם יתכן לפרש שקידר הכתוב כל ענין יתרו, אבל היה זה אחר שעמד עמהם ימים רבים, ונתגייר במילה וטבילה והרצת דמים כמשפטי:

מעשה השב

א דעת רבינו (ברייתא ה'פ' טה) כהסוברים שביאת יתרו היה קודם מתן תורה, אמנם אימתי היה הקרבת הקרבנות ועריכת הסעודה המבואר כאן, מבאר רבינו בשני אופנים. א' שהיה קודם מתן תורה. ב' לאחר מתן תורה.

ובפשטות אפשר לבאר סברת ה' אופנים. דהנה דעת רבינו לשיטתו שיתרו קודם מתן תורה בא כשהיו ישראל בריפדים, וכן שכל התורה כסדרה נכתבו, לכן מסתבר לומר כהאופן א' שהיה מיד כשהגיע יתרו, עוד לפני בואם אל הר סיני, כפי סדר הכתובים. אמנם מצאנו כמה פעמים בדברי רבינו שאע"פ שנקטינן שכל התורה כסדרה נכתבו, מ"מ לפעמים כשהכתוב מספר איזה ענין, מספר כל השתלשלות הענינים שהיה עד סוף סיפור הענין, וכותב המאחר מוקדם. ולפי"ז אפשר לומר שלכן כותב רבינו אופן ה' דאפשר שהיה אחר מתן תורה. והטעם שנכתבה קודם מתן תורה, מכיון שרצה הכתוב לספר כל השתלשלות שהיה שם.

הנה רבינו מבאר למה עשו את הסעודה, היינו משום שיתרו התגייר במילה וטבילה, והיתה סעודת ברית. ומשמעות לשון רבינו דטעם זה שהיתה סעודת ברית הוא רק לפי האופן ה', שהסעודה היה אחר מתן תורה. אבל לפי האופן א', אין לומר שזה היה ברית מילה. ואפשר לומר הטעם שהרי הגר צריך להביא קרבן והרצאת דמים על המזבח. והנה הרצאת דמים אסור על במה קטנה, כמבואר במשנה (זבחים פ"ד מ"י) "מה בין במת יחיד לבמת צבור וכו' ומתן סביב". וא"כ אי אפשר לומר שמיד כשהגיע לרפידים התגייר והקריב קרבן והרצה הדמים, שהרי המזבח עדיין לא היה בנוי, שהרי רק ביום חמישי בנו המזבח. והרי על במה קטנה אין הרצאת דמים. אבל עולות וזבחים שפיר היה יכול להקריב. משא"כ לפי האופן ה' שהיה כבר אחר מתן תורה, ואז היה כבר המזבח. ושם שפיר היה יכול להרצות את הדמים ע"ג המזבח.

וא"כ עדיין צ"ב לפי האופן א', על מה ולמה עשו הסעודה. ובפשטות אפ"ל שזה היה סעודת קבלת פנים לכבודו של יתרו. או אפשר לומר שסעודה זו היתה סעודת אירוסין, שקידש שוב משה רבינו את צפורה אשתו. והיינו לפי מה שכתב רבינו (שמות ד ט) כאשר אמר הקב"ה למשה שישב למצרים כתיב ויקח משה את אשתו ואת בניו וגו', וז"ל "גם אפשר שהלכו ואשתו ובניו למצרים, וכאשר נתעכבה שם נכספה אל אביה ושלחה עם הבנים, והוה טעם 'שלוחיה', כי פחד יתרו שמא היה דעתו לגרוש אותה", פירוש שלכן כתיב בפרשתן (ח א) ויקח יתרו וגו' את צפורה אשת משה אחר שלוחיה, לשון הנאמר בגט זשלחה מביתו, שבאמת חשב יתרו שמשה רבינו גירשה. וכן כתב באוה"ח הק' באמת שמשה רבינו גירש את אשתו. וא"כ שפיר אפשר לומר שסעודה זו היתה סעודת אירוסין, שקידשה שוב משה רבינו.

*

וְאֵתָהּ תַחֲזֶה מִכָּל הָעָם אֲנָשֵׁי חַיִּל יְרֵאֵי אֱלֹקִים אֲנָשֵׁי אֲמָת שְׁנָאֵי בְּצַע וְגו': (פרק יח פסוק כא)

שונאי בצע. שונאין את ממונם בדיו, כהניא דלמרינו (ב"ב נה): כל דינא דמפקין מיניה ממונא דדינא לאו דינא הוא. לשון רש"י. ירצה לפרש שכל ממון שידעו בו אדם יכול להוציאו מידם בדיו ויחזירוהו מעצמם, ואפילו הוא שלהם בזמנו, כגון שקנה עבד שלא בעדים, וכיוצא בו. אבל הלשון במכילתא אינו כן, אלא כך שנוי שם שונאי בצע, שהו שונאין לקבל ממון בדיו, דברי רבי יהושע. רבי אלעזר המודעי אומר, שונאי בצע, אלו שהו שונאין ממון עצמן, אם ממון עצמן שונאין קל וחומר ממון חבריהם. פירש רבי יהושע שונאי בצע, שונאי שוקה, כמו כולו בולע בצע (ויקרא יא), איש לבצעו מקהלו (ישעיה נ יא). רבי אלעזר המודעי דרש כי הם השונאים הממון הרב, ואין להם חפץ ברבוי כסף וזהב, כענין אם אשמה כי רב חילי וכי כביר מלאכה ידי (איוב לא כה). כי הממון יקרא בצע, מה בצע כי נהרוג את אחינו (בראשית לו טו), ואם בצע כי תהם דרכיך (איוב כב ג), והחרמתי לה' בצעם וחילם ללדון כל הארץ (מלכה ד יג):

וקוב ראייתו בילמדנו שונאי בצע, ששונאין ממון עצמן ואין כריך לומר ממון אחרים, יהיו אומרים אפילו שוקף גדישי אפילו קוזץ נטיעותי כהוגן אני לנו. וזה ענין ששונאין ממון עצמן שאמר רבי אלעזר המודעי, שלא יחמלו על ממונם בענין הדיו אם יבא להם הפסד ממנו. ומשה הזהירם עוד בזה לא תגורו מפני איש (דברים א יז). והבצע ממון כמו שפירשתי:

ואונקלוס אומר לסנו לקבלת ממון. ואין הממון אלא שדה, רק שלא יקבלו ממון מבני אדם כמתנה או בהלוואה לעולם, שלא יאפו להם פנים בעת המשפט. וכענין שאמרנו (כמוצא קה): האי דינא דשאליל שאלתא אסור למידן דינא. ועל דרך הפשט אנשי אמת שונאי בצע, שהם אוהבים האמת ושונאים העושה, וכי יראו עושה וחמם אין דעתם סובלת אותו, אבל כל הפסד להציל גזול מיד עושה:

מעשה השב

א תמצית הדברים: ששה פירושים ב'שונאי בצע'

א. פירש רש"י: ששונאים את ממונם בדיו. ופירש רבינו שכל אימת שהם יודעים שאפשר להוציא את ממונם בדיו הם מוותרים עליו ויחזירו מעצמם, ואינם נזקקים לבי"ד. ואפילו שהם יודעים שהצדק עמם. וכגון הקונה עבד בלא עדים, שאף שהוא שלו מכל מקום אפשר להוציאו בדיינים. ב. במכילתא לדעת רבי יהושע: ששונאים לקבל ממון בדיו, ופירש רבינו ששונאים לקבל ממון של שוחד מבעלי הדיו. ג. במכילתא לדעת רבי אלעזר המודעי: ששונאים ממון עצמם, ופירש רבינו ששונאים ריבוי הממון, ואין להם חפץ ברבוי כסף וזהב. ואם ממון עצמם שונאים כש"כ ממון אחרים. ד. עוד פירש בדעת רבי אלעזר המודעי: שאף אם יאיינם בעל הדיו עליהם ויאמר שאם יחייבו אותן ישרוף את גדישם ויכלה את ממונם, אינם נרתעים מפניו. ה. תרגום אונקלוס: שאינם מקבלים מתנה או הלוואה מבני אדם, ומפרש רבינו שאף שלא בתורת שוחד, שמא ישאו פנים להם אם יבואו לפניהם למשפט. ו. על דרך הפשט: אנשי אמת ששונאים את העושה, ואין הכוונה דווקא ששונאים כסף, וכי יראו עושה וחמם אין דעתם סובלת.